

Статистически изследвания на тенденциите в деловата активност

Доц. д-р Стоян Цветков
УНСС - София

1. Възникване на изследванията на тенденциите в деловата активност.

Статистическите изследвания на тенденциите в деловата активност¹ са в тясна връзка с теорията за бизнес циклите. Те са известни още и с наименованието бизнес изследвания, но не рядко ги наричат и изследвания на търговския цикъл, бизнес тестове, барометри на тенденциите и др. Водят началото си от 20-те години на XX век, когато за първи път са проведени в САЩ. Първите подобни изследвания в Европа са предприети през 50-те години в Германия, Франция и Италия, като финансирането им е предимно от държавата.² Първоначално наблюденията се правят по тримесечия. По-късно анкетите започват да се провеждат ежесечно. През 80-те години на XX век бизнес изследвания вече се провеждат в около 40 държави, включително във всички страни от Организацията за икономическо съдействие и развитие (ОИСР).

От средата на 1991 г. стартира съвместен проект на ЕВРОСТАТ и ОИСР за подпомагане на внедряването на бизнес наблюденията в страните, намиращи се в преход към пазарна икономика. Участието на Националния статистически институт (НСИ) в този проект дава възможност още през

1991 г. да се проведат първите пилотни изследвания, а от началото на 1992 г. да започнат редовни месечни бизнес наблюдения в общественния сектор в отраслите на промишлеността, строителството и търговията. От 1993 г. нашата статистика стартира самостоятелна анкета за инвестиционната активност в промишлеността, която в голяма степен е хармонизирана с аналогичното проучване в страните от Европейския съюз (ЕС).

През 1995 г. НСИ провежда пилотно изследване на мненията на потребителите за стопанската конюнктура в страната, което в съдържателен аспект е изцяло хармонизирано с аналогичното проучване в страните от ЕС. За съжаление поради липсата на средства в периода 1996 - 2000 г. това изследване се осъществява едва 4 пъти. От началото на 2001 г. то се провежда вече на всеки три месеца, но това също е недостатъчно, тъй като според програмата за хармонизация с ЕС изискването е анкетата сред потребителите да се прави ежесечно.

От май 2002 г. всички бизнес наблюдения се финансират съвместно от НСИ и Европейската комисия съгласно подписани споразумения между двете институции. НСИ се ангажира да провежда наблюденията съгласно хармонизираната програма на ЕС. Може да се твърди, че от началото на 2002 г. бизнес наблюденията, провеждани от НСИ, са в много голяма степен хармонизирани с аналогичните изследвания в страните от ЕС.

2. Същност на изследванията на тенденциите в деловата активност.

2.1. Бизнес изследвания.

Бизнес изследванията са частични статистически анкетни проучвания на мненията на ръководителите на предприятията за техните бизнес очаквания. Наблюдението се проектира така, че да се осигури преди всичко възможно най-висока скоростта на изпълнението. В повечето страни изследванията се провеждат по способа на изпращането на въпросниците по пощата. У нас анкетната карта се предоставя на предприятията от Териториалните статистически бюра (ТСБ) заедно с други формуляри "на ръка".

Извадката е представителна на основата на панелно изследване. Големите фирми се наблюдават непрекъснато и изчерпателно, а по малките, от

различните панели, се представят в различна степен в зависимост от размера си. Панелите се определят чрез броя на заетите лица. Част от фирмите не се променят между две изследвания, за да се осигури необходимата сравнимост на месечните резултати.

Въпросниците за бизнес наблюденията съдържат малък брой въпроси със стандартизирани отговори, които позволяват да се оцени най-често или настоящата ситуация в предприятието или очакваната тенденция. Отговорите на всеки въпрос са значенията на променлива, характеризираща производствената дейност на предприятието към десето число на съответния месец. Наблюдаваните променливи за промишлеността, строителството, търговията на дребно и услугите са до голяма степен унифицирани като формулировка на въпроса и възможни отговори, но все пак някои въпроси са специфични за съответния отрасъл. В таблица 1 са описани променливите, отраслите, за които се отнасят и какво характеризират (Таблица 1).

Изследвани променливи чрез бизнес изследванията в промишлеността (П), строителството (С), търговията (Т) и услугите (У).

Въпросите са със стандартизирани отговори от типа: "увеличение", "без промяна" и "намаление" или "над нормално", "нормално" и "под нормално". Например: Как преценявате производствената си дейност през последния месец в сравнение с предходния? Отговори: увеличена, без промяна, намалена. Или: Как преценявате осигуряването на производството си с поръчки? Отговори: над нормална, нормална под нормална.

Променливата, характеризираща затрудненията, е от номиналната скала: значенията ѝ са множество словесни описания на различни затруднения. В анкетната карта за промишлените предприятия има и две променливи от интервалната скала, но това са субективни количествени оценки, които не се основават на счетоводна информация или на статистически методи за оценка: става дума за осигуряването на производството с поръчки (възможните значения са брой месеци) и за натовареността на мощностите (значенията ѝ са в %).

На този много опростен тип на въпросника всеки ръководител може да отговори директно и без загуба на време, тъй като е осведомен за текущата бизнес ситуация във предприятието. Ако биха се изисквали специфични количествени отговори и ръководителят няма необходимите числа под ръка или се налага тепърва да му се изготви числова информация, той не би отговорил. Крайните резултати

Таблица 1.

Променлива	Отрасъл	Характеризира
Бизнес състояние	П, С, Т	Настояща ситуация и очаквана тенденция
Финансово състояние	С, Т	Настояща тенденция
Производствена дейност	П, С	Настояща ситуация и очаквана тенденция
Поръчки (общо, от страната, от чужбина)	П, С	Настояща ситуация
Приток на нови поръчки	П	Настояща тенденция
Получени нови поръчки (общо, по видове)	С	Настояща тенденция
Поръчки към доставчици	Т	Настояща ситуация
Запаси от готова продукция	П	Настоящо ниво
Затруднения в дейността	П, С, Т	Настояща ситуация
Закъснения в плащанията	С	Настояща тенденция
Продажни цени	П, С	Очаквана тенденция
Производство, осигурено с поръчки	П, С	Брой месеци
Натоварване на мощностите	П	%
Продажби	Т	Очаквана тенденция
Производствен капацитет	П, С	Ниво (12 мес. напред)
Приток на нови поръчки	П	Настояща тенденция
Нови поръчки	С	Очаквана тенденция (6 месеца напред)
Конкурентна позиция (вътрешен пазар, в страните от ЕС, извън страните от ЕС)	П	Настояща тенденция
Износ	П	Очаквана тенденция
Заети	П, С, Т, У	Очаквана тенденция
Бизнес климат	У	Настояща ситуация, очаквана тенденция
Търсене	У	Настояща и очаквана тенденция

ти от обработката на попълнените анкети за отговорите на всеки въпрос са три относителни дялове (в процент): S_1 - положителен отговор ("увеличение", "над нормална"), S_2 - неутрален отговор ("без промяна", "нормална") и S_3 - отрицателен отговор ("намалена", "под нормална"), където $\sum S_i = 100\%$ ($i=1, 2$ и 3).

Изчисляването на резултатите става чрез "претегляне" на отговорите. Основанието за това е, че по-големите фирми имат по-голям принос за икономическата активност на стопанската система като цяло. Същият аргумент е валиден и от отраслова гледна точка: приносът на отраслите за икономическата активност е пропорционален на делът им в произведената добавена стойност от стопанската система. Поради тези причини претеглянето се извършва на два етапа. Първият етап е на ниво

1. Резултатите от изследванията на тенденциите в деловата активност се публикуват ежесечно от НСИ в специализираното издание "Текуща стопанска конюнктура".

2. Институциите, провели тези първи изследвания, са INSEE (Париж - Франция), IFO (Мюнхен - ФРГ) и ISCO (Рим - Италия), но те са били с различна честота, по различни методики и са съдържали различия в задаваните въпроси, така че данните не са били сравними.

група от НКИД³. Предприятията от групата се разделят на страти в зависимост от нетния годишен размер на продажбите. Всяка страта има свое тегло w_j за съответното S_{ij} ($j=1, \dots, k$, където k е броят на стратите). Сумата от теглата е равна на 1 ($\sum w_{ij} = 1$). Например S_1 се получава по формулата

$$S_1 = (S_{11} \cdot w_1 + \dots + S_{1k} \cdot w_k) \quad 1.$$

Всъщност S_1 представлява средна аритметична претеглена величина. На втория етап претеглянето е на класификационно ниво раздел и/или буквени кодове (сектор⁴) на НКИД. Претеглянето е аналогично, но за тегла се използват годишните размери на добавената стойност по страти. Описаният метод на претегляне има важното предимство да елиминира фирмите, които са пропуснали да отговорят.

Въпреки че се вземат максимални предпазни мерки, както за формирането на извадката, така и за пресмятането на резултатите, е ясно, че всяко отделно процентно число има ограничено познавателно значение извън контекста на сложената се тенденция. И още нещо: цялостното познание, получавано от избраните отговори, има несъмнено субективна и много широка основа, което произтича от начина на формулиране на въпросите.

Резултатите от отговорите на всеки въпрос - S - се показват чрез "баланс на отговорите" по формулата:

$$S = S_1 - S_2 \quad 2.$$

Процентът на отговорите "без промяна" (S_2) не се взема предвид, но за него трябва да се държи сметка при интерпретацията на получените резултати.

Използването на балансите прави възможно обобщаването на отговорите на един въпрос в единствено число. Подредени последователно месечните баланси на отговорите представляват динамичен ред, който може да се подложи на подходящ анализ. Балансът на процентите на отговорите отразява липсата на промяна само когато показва стойност равна на нула. Всяко друго значение на баланса подсказва някаква промяна (по-малка или по-голяма) в една от двете възможни посоки - положителна или отрицателна, определена от знака на S .

Използването на баланса е едновременно практично и напълно задоволително, тъй като

3. Национална класификация на икономическите дейности.

4. Разделите и по-високото агрегационно ниво - секторите (с буквени кодове) в НКИД, могат да се възприемат съответно като наименования на подотрасли и отрасли. В този смисъл секторите в НКИД, формирани с буквени кодове, не бива да се смесват с институционалните сектори в Европейската система от сметки.

5. <http://www.nsi.bg/>

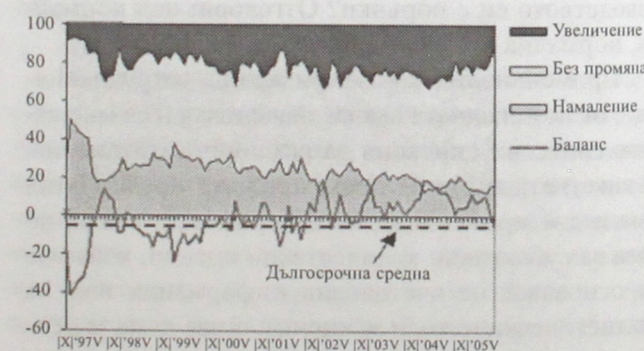
целта е да се изобрази трендовата линия на бизнес цикъла. Трябва да се отбележи обаче, че измененията на процента на отговорите "нормално" или "без промяна" може да показва различни степени на несигурност на ръководителите. От това следва, че и при интерпретацията и при евентуалната разработка на вероятностните модели трябва да се държи сметка за процента на отговорите "без промяна".

Важно за правилната интерпретация на данните през изследван период е и изчисляването на дългосрочна средна на баланса на отговорите. За периода това е константно число, чиито графичен образ е права линия, успоредна на оста на времето.

На фигура 1⁵ са показани отговорите за производствената активност в промишлеността в периода януари 1997 г. - март 2005 г.

Добре се вижда свиването в промишлената активност в началото на 1997 г., повишените очаквания непосредствено след това и негативната тенденция до края на 1999 г. След това започват колебливи движения на кривата на баланса на отговорите, но общо взето в по-позитивна посока в сравнение с периода до края на 90-те години. Освен това не може да не направи впечатление и значителният относителен дял на колебливите отговори за промени, което все пак говори за сравнително висока доза несигурност на отговарящите.

Друга възможност за представянето на резултата

Фигура 1. Настояща производствена активност в промишлеността.

тите от получените отговори на въпросите от бизнес анкетата, е чрез т. нар. дифузен индекс⁶. За от-

говорите на всеки въпрос той се изчислява по следния начин:

$$S = S_1 + 0,5 \cdot S_2 \quad 3.$$

Стойностите на този показател варират в границите от 0 - 100%, като се смята, че при стойност по-голяма от 50%, икономиката е във възход.

Разделянето на отговорите "без промяна" /по равно/ в известна степен смущава. Няма убедителни доводи, че половината⁷ от колебаещите се са по-скоро оптимистично настроени. Те или се колебаят, или ясно осъзнават, че нищо не се променя. И колко от тях са колебаещи се, и колко са твърдо убедени, че няма изменения в условията за бизнес, не е ясно.

Характерно за динамичните редове, образувани от балансите на отговорите, е, че те притежават "циклично поведение". Това ще рече, че тези показатели могат да се използват успешно за анализ на бизнес цикъла. Основание за подобен извод са няколко.

Първо, практиката по света (а вече и у нас) показва, че има икономическа логика в поведението на динамичните редове, формирани от балансите на отговорите.

Второ, балансите на отговорите в голяма степен са изчистени от сезонни колебания⁸.

Трето, това са преди всичко стационарни динамични редове, т. е. такива, в които няма тренд.

Следователно, ако се изключи предположението за някаква систематична грешка, може да се твърди, че динамичните редове от балансите на отговорите съдържат основно два вида колебания - случайни отклонения и циклична компонента. Тези качества на динамичните редове от бизнес наблюденията позволяват сравнително ясно да се видят точките на обръщане на циклите в миналото, което позволява от натрупания опит да се изучи настоящия цикъл и да се предвиди бъдещото развитие на стопанската конюнктура.

Потребители на информацията от бизнес изследванията би трябвало да са основно самите респонденти, а освен тях и всички централизиращи, местни, браншови, научни и пр. икономически и финансови институции, имащи отношение към

анализи и прогнози на стопанската конюнктура и естествено към управлението на стопанската система.

2.2. Изследване на инвестиционната активност в промишлеността.

През годината се провеждат две изследвания на инвестиционната активност: през март - април и през октомври - ноември. Отличителна черта на въпросника за изследване на инвестициите е, че са включени качествени въпроси за промяната на разходите за инвестиции (имат се предвид текущите цени) както следва:

Изследването през март - април:

1) Процентна промяна на инвестициите последната година ($t-1$) в сравнение с инвестициите преди две години ($t-2$).

2) Процентна промяна на инвестициите тази година (t) в сравнение с инвестициите през последната година ($t-1$).

Изследването през октомври - ноември:

1) Процентна промяна на инвестициите тази година (t) в сравнение с инвестициите през миналата година ($t-1$).

2) Процентна промяна на инвестициите следващата година ($t+1$) в сравнение с тази година (t).

Втората анкета дава възможност да се направи ревизирана оценка на промяната на инвестициите тази година (t) в сравнение с инвестициите през последната година ($t-1$) и се прогнозира изменението на инвестициите през следващата година.

Изследването е частично, като наблюдаваните предприятия формират 96% от годишния оборот на промишлеността.

Изследването включва също въпроси, уточняващи целите на инвестирането и оценката на факторите, влияещи върху инвестициите. На фигура 2⁹ са показани целите на инвестирането в промишлеността през 2005 г. според предвижданията на анкетираните.

2.3. Изследване на мненията на потребителите.

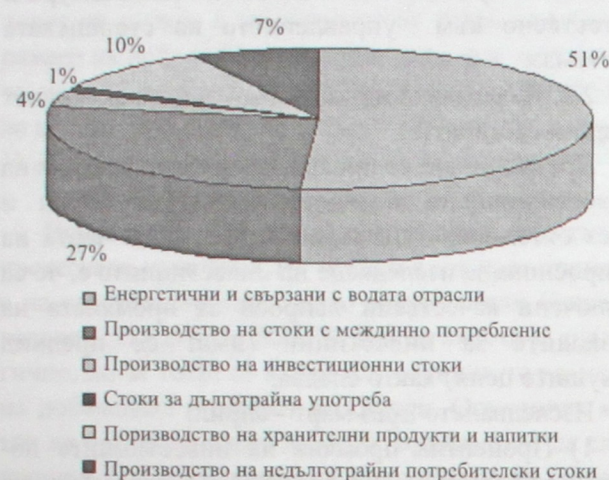
Изследването на мненията на потребителите за стопанската конюнктура и техните очаквания и намерения за потребление са важна съставна част

6. Прилага се в САЩ. Вж.: Веселинов, Р. *Иконометричен анализ и прогнозиране на бизнес цикъла*. Докторат, С. 2001.

7. "Половината" не е съвсем точна формулировка, защото сумарните процентни числа на отговорите не се получават директно от броя на отговорилите, а след претеглянето на отговорите с добавената стойност например.

8. Това твърдение веднъж вече бе доказано. Вж.: Цветков, Ст., С. Чипева и Ек. Тошева. *Проблеми на използването на информацията от бизнес изследванията за анализ и прогнозиране на стопанската конюнктура в страната*. С., УНСС, НИД/2001 г.

9. <http://www.nsi.bg/>

Фигура 2. Разпределение на планираните инвестиции през 2005 година по продуктова ориентация на промишлените дейности.

на информацията, характеризираща бизнес цикъла. За нашата икономико-статистическа практика това е сравнително ново изследване, което тепърва ще се налага като важен информационен източник за оценка на състоянието и прогнозиране развитието на стопанската система в краткосрочен план. Важността му се определя преди всичко от това, че информацията за стопанската конюнктура идва от потребителя, който чрез своя жизнен стандарт усеща непосредствено ефекта от актуалното състояние на икономиката.

При това изследване генералната съвкупност е постоянното население на страната на 16 и повече години. По принцип се изследва районирана по области случайна двустепенна гнездова извадка, която отразява и пропорцията градско/селско население вътре във всяка област. Информацията се набира чрез интервю, като се използва анкетна карта, аналогична на прилаганата в страните от ЕС. Броят на въпросите е ограничен, като се изследват следните променливи, описани в таблица 2.

Всички променливи са от слабите скали. Променливите, отразяващи намеренията да се направят разходи за покупка на кола, жилище и подобрения в жилището, се отнасят за бъдещ 2-годишен период, докато всички останали имат предвид 12-месечен период на промяна. Повечето от променливите са от ординалната скала. Отговорите са словесни, като е предвидена точка на равновесие, симетрични категории отговори от двете й страни и възможност да се отговори с "не мога да преценя". Например:

Таблица 2.

N	Променлива	Характеризира
1	Финансово състояние на домакинството	Настояща и бъдеща тенденции
2	Обща икономическа ситуация в страната	Настояща и бъдеща тенденции
3	Потребителски цени	Бъдеща тенденция
4	Бъдеща тенденция	Настояща и бъдеща тенденции
5	Основни разходи (мебели, перални, и др.)	Настояща ситуация и бъдеща тенденция
6	Спестявания на домакинството	Настояща ситуация и бъдеща тенденция
7	Словесно описание на финансовото състояние на домакинството	Настояща ситуация
8	Покупка на кола	Бъдеща тенденция
9	Покупка или построяване на жилище	Бъдеща тенденция
10	Разходи за подобрения в жилището	Бъдеща тенденция

Смятате ли, че безработицата в страната през следващите 12 месеца:

1. рязко ще се увеличи?
2. слабо ще се увеличи?
3. ще остане на същото ниво?
4. слабо ще се намали?
5. рязко ще се намали?
6. не мога да преценя

Или:

Колко е вероятно през следващите 2 години да купите кола?

1. много е вероятно
2. вероятно е
3. малка е вероятно
4. съвсем е невероятно
5. не мога да преценя

Резултатите се представят като се изчислява баланс на мненията. За целта на всеки отговор без "не мога да преценя" се присвоява тегло. Прието е на по-оптимистичното/песимистичното мнение да се дава двойно по-голямо тегло в сравнение с по-малко оптимистичното/песимистичното. Мнението, представляващо точката на равновесие, получава тегло 0. Изчисляването на баланса на мненията става в следната последователност. Например за първия въпрос - с 5 валидни отговора:

Първо, пресмятат се относителните дялове (в процент) на потребителите (P_i) дали отговори с номера от 1 до 5

$$P_i = [f_i / (\sum f_i)] \cdot 100, \quad \text{за } i=1, \dots, 5,$$

където с f_i се бележи броят на далите i -я отговор;

Второ, пресмята се балансът на мненията по формулата

$$B\% = P_1 + 0,5P_2 - (0,5P_4 + P_5).$$

Мнението "Ще остане на същото ниво" се пренебрегва, като получава тегло равно на 0.

Същата е формулата и за въпросите с 4 валидни отговора. Само че при тях няма мнение, което да не предвижда промяна, на което да се припише тегло с нулева стойност.

Опитът в много страни показва, че могат да се установят сравнително високи корелационни зависимости между динамичните редове от балансите на мненията и динамични редове от чисто количествени показатели. Ето някои примери за зависимости между променливи от наблюдението на потребителите и количествени променливи:

- финансово състояние на домакинствата (настояща и бъдеща тенденция) и компенсация на заетите или разполагаме доход;
- обща икономическа ситуация в страната (настояща и бъдеща тенденция) и темп на растеж на БВП;
- потребителски цени (настояща и бъдеща тенденция) и индекс на потребителските цени;
- безработица (бъдеща тенденция) и процент на безработицата;
- покупка на кола (бъдеща тенденция) и данни за купените от населението коли;
- покупка или построяване на жилища (бъдеща тенденция) и инвестиции на населението в жилища и т. н.

Разбира се, за да се установят тези зависимости, са необходими достатъчно дълги динамични редове от данни, отнасящи се за едни и същи интервали от време. Освен това в някои случаи се налага динамични редове от стойностни показатели предварително да бъдат изчистени от сезонните колебания, за да се елиминират смущаващите сигнали за състоянието на бизнес цикъла.

Сравнително високата и статистическа значима корелация между описаните и други възможни двойки променливи подсказва, че данните от наблюдението на потребителите са надеждна основа

както за ретроспективни, така и за прогнозни анализи, независимо че не представляват пряка количествена оценка на състоянието и тенденциите в потреблението. В страните от ЕС периодичността на наблюдението е месечна и като се добави, че актуалната информация е на разположение за ползване много бързо, може да се направи извода, че анализаторите имат в ръцете си надежден инструмент за непрекъснато следене на важни тенденции в икономиката, произтичащи от конкретното състояние на бизнес цикъла.

2.4. Съставни икономически показатели.

Характерно за динамичните редове, образувани от балансите на отговорите, е че те притежават "циклично поведение". Това ще рече, че тези показатели могат да се използват успешно за анализ на бизнес цикъла. Основание за подобен извод са няколко.

Първо, практиката по света (а вече и у нас) показва, че има икономическа логика в поведението на динамичните редове, формирани от балансите на отговорите.

Второ, балансите на отговорите в голяма степен са изчистени от сезонни колебания¹⁰.

Трето, това са преди всичко стационарни динамични редове, т. е. такива, в които няма тренд.

Следователно, ако се изключи предположението за някаква систематична грешка, може да се твърди, че динамичните редове от балансите на отговорите съдържат основно два вида колебания - случайни отклонения и циклична компонента. Тези качества на динамичните редове от бизнес наблюденията позволяват сравнително ясно да се видят точките на обръщане на циклите в миналото, което позволява от натрупания опит да се изучи настоящият цикъл и да се предвиди бъдещото развитие на стопанската конюнктура.

Разбира се, всяка от наблюдаваните променливи е свързана в различна степен с конкретния цикъл. Всеки цикъл е със своите специфични особености, така че в различни периоди от стопанското развитие могат да доминират различни фактори. Освен това едни променливи имат по-голям прогнозен заряд от други. Ето защо, за да се сведат до минимум грешните сигнали от отделните променливи, се налага конструирането на т. нар. съставни показатели.

10. Това твърдение веднъж вече бе доказано. Вж.: Цветков, Ст., С. Чипева и Ек. Тошева. *Проблеми на използването на информацията от бизнес изследванията за анализ и прогнозиране на стопанската конюнктура в страната*. С., УНСС, НИД/2001 г.

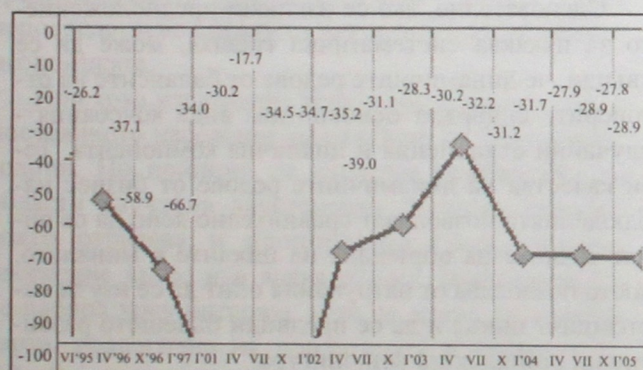
Такъв съставен показател е показателят за доверието. Изчислява се поотделно за промишлеността, строителството, търговията и за потребителите.

Показателят за доверието в промишлеността е средна аритметична от баланса на очакванията за производствена активност, баланса на нивото на поръчките и баланса от нивото на запасите от готова продукция, но включен в осредняването с обратен знак.

Показателят за доверието в строителството е средна аритметична от баланса на нивото на поръчките и баланса на очакванията за заетостта.

Показателят за доверието в търговията на дребно е средна аритметична от балансите на настоящото и очакваното бизнес състояние и баланса на стоките запаси, но включен в осредняването с обратен знак.

Показателят за доверието на потребителите е средна аритметична от балансите на мненията за очакваното финансово състояние на домакинствата през следващите 12 месеца, баланса на очакванията за спестяванията и баланса на очакванията за безработицата през следващите 12 месеца, но включен в осредняването с обратен знак. Кривата, характеризираща тенденцията в доверието на потребителите, е показана на фигура 3.

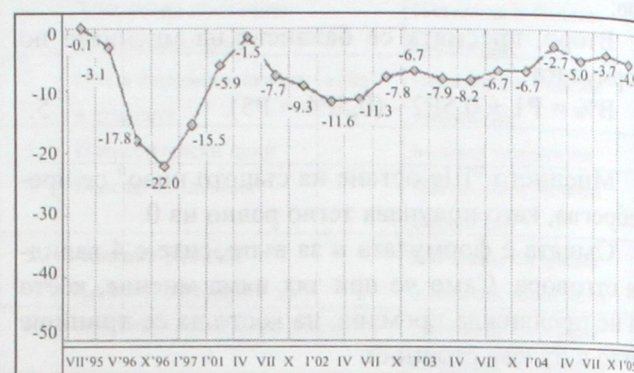

Фигура 3. Показател на доверието на потребителите.

В ЕС се ползва и общ съставен показател за доверието, който е средна претеглена от горните 4 показатели за доверието, като при осредняването с тегло 0,4 участва показателят за доверието в промишлеността, докато останалите съставни показатели участват с равни тегла - по 0,2. Общ съставен показател за доверието се пресмята и от НСИ. Неговата тенденция е показана на фигура 4.

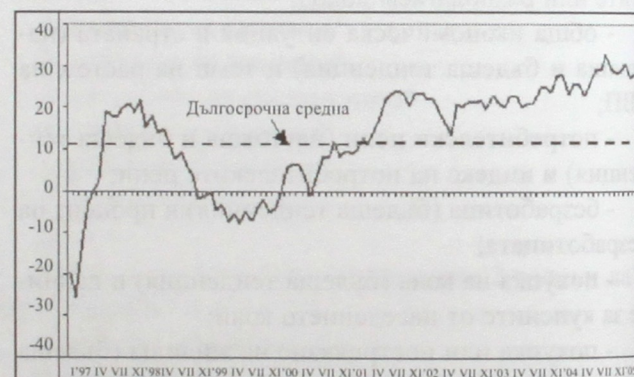
Показателят за бизнес климата е средна геоме-

трична от балансите за оценките на настоящата бизнес ситуация и очакваната бизнес ситуация в предприятията през следващите 6 месеца.

Фигура 4. Общ показател на доверието.

На фигура 5¹¹ е показана динамиката на бизнес климата в промишлеността през периода януари 1997 - март 2005 г. Рязкото подобряване на бизнес климата след края на 90-те години "изтегля" дългосрочната средна за целия период сравнително високо в положителните стойности на скалата.

Фигура 5. Бизнес климат в промишлеността.

3. Някои предимства и недостатъци на данните от бизнес изследванията.

Когато бизнес изследванията се използват трябва да се имат предвид както предимствата, така и ограниченията им като ресурс за краткосрочна икономическа информация.

Едно от предимствата на бизнес изследванията е тяхната бързина: те представляват бърз инструмент за оценяване, който е на разположение доста преди данните на краткосрочните статистически изследвания, от които се получават количествени показатели.

Друго основно предимство е, че бизнес изслед-

ванията предоставят информация за области, които не могат да се изследват чрез числови статистически показатели. Например те дават сведения за запасите, за които няма информационен ресурс в краткосрочен план. В този смисъл може да се каже, че бизнес изследванията не само допълват, но понякога дори и заместват традиционните статистически данни.

Информацията, получена от респондентите чрез отговорите на зададените им въпроси, в повечето случаи е с много високо качество, тъй като въпросите се отнасят до проблеми, с които ръководителите на фирмите са много добре запознати. Разбира се, бързата оценка по отношение на основите на икономическата ситуация трябва да се третира повече от предпазливо.

Най-забележителната черта на бизнес изследванията е, че те предоставят предварителни прогнози. Тези данни са благонадеждни, тъй като се отнасят за характерни области и покриват краткосрочен хоризонт за поръчките в близките 3 месеца например. Чудесното качество на тези краткосрочни прогнози е лесното обяснение. В бизнес изследванията фирмите показват какво очакват. За много кратки периоди очакванията на фирмите обикновено се реализират. Например, когато шефът на фирмата заявява, че ще се увеличи производството, той казва това на основата на обективна оценка, произтичаща именно от книгата за поръчките.

Интерпретацията на бизнес изследванията поначало е сложна, поради субективната природа на отговорите, която произтича от намеренията и идеите на респондентите. Интерпретацията на "баланса" от бизнес изследването трябва да се основава на точната редакция на въпроса и като следствие от това - на вярното разбиране на смисъла на полученния отговор. Когато например ръководителите са питани дали техните запаси са по-високи, по-ниски или нормални, получените отговори не сравняват стоките запаси с предходната година, тъй като концепцията за "нормални запаси" може да произтича от очакването за движението на цената. Резултатите от отговорите на тези въпроси са повече полезни за оценка на приноса на запасите за растежа, отколкото за оценка на качеството на нивото на запасите.

За да бъде разполагаемата от изследванията интерпретация по-точна, резултатите за доста по-дълъг период трябва да се сравняват с други ресурси от подобни статистически данни или с данни от националните сметки.

Данните от бизнес изследванията са подходя-

щи да се наблюдават едновременно тенденциите през миналия период и текущото състояние. Това означава при интерпретацията да се държи сметка и за натрупания опит при анализа на подобна информация. Освен това за изясняването на получените резултати е необходимо отговорите на фирмите да се сравняват със съответния период на предходната година.

Обикновено при въпросници от типа, използван при бизнес изследванията, отговорите могат да бъдат малко повече оптимистични (или малко повече песимистични), за което също трябва да се държи сметка. Например опитът в някои европейски страни сочи, че ръководителите на промишлените фирми имат навика при отговарянето да твърдят, че техните книги за поръчките показват по-лоши данни от нормалните, но за дълъг период от време средната от балансите, по отношение на данните от книгата за поръчките клони към нула. Друг пример: обикновено индустриалците проявяват тенденция да отговарят, че запасите им са доста по-високи от нормалните. Тези отклонения в данните няма начин да бъдат редуцирани, но за тях трябва да се държи сметка при интерпретацията. Би трябвало, за да се установят отклоненията, като текущите сведения от балансите се сравняват със средните им стойности за по-дълъг период от време. В някои случаи обаче няма подходяща база за сравнение на важни резултати от отговорите. Такива са например предвижданията на индустриалците за бъдещото им производство.

Икономическото развитие може да бъде разглеждано като доста правилно редуване на цикли с последователни фази на разширение и свиване на пазара, отбелязани със съответни точки на промяната, в които се преминава от пикове в спадове и обратното. Главното, занимаващо анализаторите, е да се установи текущата точка на цикъла и да се предвиди точката на промяната.

Бизнес изследванията са изключително важни за цикличните анализи, защото показателите, произтичащи от тези изследвания, предоставят добра база за оценяване на циклите. Например степента и посоката на промяна на стойностите на тези показатели дава ясна картина за опознаване на фазата на цикъла: фазата на растежа се характеризира едновременно с нарастване на производството и поръчките и намаляване на запасите. В условията на рецесия тенденциите са противоположни. Освен това много от показателите, произтичащи от бизнес изследванията са от типа на водещите (изпреварващи) показатели и могат следователно да

11. <http://www.nsi.bg/>

се използват за прогнозиране на точките на промяната. Такъв е случаят например със прогнозирането на промишлената продукция или с оценките от книгата за поръчките.

Такива водещи (изпреварващи) показатели са и показателите за доверието, разгледани по-горе. На практика обаче не съществува перфектен съставен изпреварващ показател. Винаги има възможности за грешни или липсващи сигнали, които обичайно се резултат от по-значими структурни промени, от някакъв необичаен феномен или вследствие на статистически грешки.

Често става така, че първоначално публикуваните данни са от непълна информация. В последствие, след добавянето на закъснялата информация, се налагат ревизии на динамичните редове, които могат да доведат до съществени разлики в оценката на тренда. Това поражда несигурност и недоверие към данните от бизнес изследванията, но разбира се само за онези, които не са запознати с технологията на статистическото производство.

В крайна сметка, за да бъде наистина полезна информацията от бизнес изследванията, трябва да се разполага с достатъчно дълги динамични редове, което означава да е натрупан опит, както при производството на подобна информация, така и при ползването ѝ от анализаторите.

За нашата страна промените в отрасловата класификация създават известни затруднения за съпоставимостта на данните от бизнес изследванията. До 1996 г. изследванията се правят на основата на КОНС (Класификация на отраслите на народното стопанство) от 1986 г., отговаряща на класифицирането на дейностите, според икономическата доктрина за производителния характер на труда, вложена само в отраслите на т. нар. материално производство. През 1996 г. НСИ приема новата класификация на дейностите - НОК, която влиза в сила от 1997 г., а от януари 2001 г. се внедрява и НКИД - 2001 г, съвместима с НОК и напълно съответстваща на NACE, Rev. 12. Ето защо НСИ разполага (с някои изключения) със съпоставими динамични редове с данни от бизнес изследванията от 1997 г. насам.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

1. Веселинов, Р. *Иконометричен анализ и прогнозиране на бизнес цикъла*. Докторат, С. 2001.
2. *Национална класификация на икономическите дейности*. С., НСИ. 2001.
3. *Текуща стопанска конюнктура*. С., НСИ, текущо издание.
4. Цветков, Ст., С. Чипева и Ек. Тошева. *Проблеми на използването на информацията от бизнес изследванията за анализ и прогнозиране на стопанската конюнктура в страната*. С., УНСС, НИД/2001 г.
5. Bretz, R. J. Forecasting with the Report on Business. Using the Report as a Purchasing Tool. N.A.P.M. Report on business. 1990.
6. Klein, P. Qualitative Business Surveys in European Community: Overview and Recent Developments.
7. Klein, P., G. H. Moore. N.A.P.M. Business Survey Data: Their Value as Leading Indicators. J. of Purchasing and Materials Management, Winter. 1988.
8. <http://www.nsi.bg/>. "Бизнес наблюдения".